

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 138-144.

УДК 343.5/6(075.8).

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ

Стрельченко О. Г.

Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна

Сущенко А. О.

*Навчально-науковий інститут заочного і дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

У статті визначено сутність, зміст та особливості адміністративно-правової протидії насильству в сім'ї як соціальної проблеми в Україні, і на цій основі були розроблені необхідні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України та визначення стану, закономірностей і тенденцій правового й організаційного забезпечення захисту особи від насильства в сім'ї на основі аналізу наукових розробок, узагальнення правозастосовчої практики, вітчизняного та зарубіжного досвіду. Викладено результати соціологічних досліджень та статистичні дані громадських об'єднань, які свідчать про гостроту проблеми насильства в сім'ї.

Ключові слова: насильство, сім'я, насильство в сім'ї, протидія насильству, адміністративно-правова протидія, попередження, соціальна проблема, сутність, зміст, особливості.

Постановка проблеми. Рівень розвитку будь-якої держави і суспільства оцінюється за критерієм забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації. Саме тому на сьогоднішній день особлива увага державних органів та установ, громадських організацій, суспільства в цілому спрямована на запобігання і протидію порушенням прав людини в будь-яких проявах. Не може бути винятком такий аспект, як насильство в сім'ї, адже згідно з Конституцією України кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості та має обов'язки перед суспільством, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Аналіз дослідження даної проблеми. Питання насильства в сім'ї досліджували такі вчені, як Бандурка О. М., Коломоєць О. Д., Колпаков В. К., Кузьменко О. В., Битяк Ю. П., Женунтій В. І., Курінний Є. В., Левицька Л. В., Левченко К. Б., Матишевський П. С., Монаєнко А. О., Негоденко В. К., Негодченко О. В., Петков С. В., Пономаренко Г. О., Приймаченко Д. В., Рахметов С. М., Стрельченко О. Г., Синявська О. Ю., Смитиєнко В. М., Сташис В. В., Трубавіна І. М., Тучак М. О., Удалова О. А., Швед О. В., Шость Н. В., Яковлев Я. М. та інші науковці [10].

Мета статті. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу теоретичних засад, міжнародного досвіду, чинного законодавства України та практики його реалізації визначити сутність, зміст й особливості питання насильства в сім'ї як соціальної проблеми в Україні і на цій основі розробити необхідні пропозиції щодо

вдосконалення чинного законодавства України; розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо визначення стану, закономірностей та тенденцій правового й організаційного забезпечення захисту особи від насильства в сім'ї на основі аналізу наукових розробок, узагальнення правозастосовчої практики, вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Основний закон держави – Конституція України, зокрема стаття 3 – проголошує, що людина, її життя й здоров'я, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Також ст. 28 Конституції України встановлено, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню або покаранню [1].

В Україні однією із нагальних проблем сучасності є проблема боротьби із вчиненням насильства в сім'ї, яке є одним з найбільших порушень конституційних прав людини – права на життя та особисту недоторканість [8].

Насильство в сім'ї є величезною проблемою державного значення. Її масштаби і прояви вражають. Про гостроту проблеми насильства в сім'ї свідчать результати соціологічних досліджень, міжвідомча статистика та дані громадських організацій, хоча тривалий час ця проблема вважалася прерогативою усталених звичаїв та традицій і залишалася поза сферою правового регулювання. Будь-яке втручання у сімейні стосунки з боку держави та суспільства вважалося порушенням таємниці приватного життя та категорично не припускалося. Таке становище призвело до певного свавілля у сфері сімейних відносин та перетворення їх на область латентних правопорушень, які залишалися поза увагою компетентних органів державної влади. Вперше на світовому рівні проблема сімейного насильства була актуалізована завдяки активним спільним діям міжнародного руху на захист прав жінок, оскільки саме жінки склали найбільш уразливу та незахищену групу, що страждала від насильницьких дій з боку членів своєї родини (батьків, чоловіків, братів тощо). Отже, на початковому етапі запобігання насильству в сім'ї увійшло в поле зору світової спільноти як складова подолання насильства щодо жінок в цілому.

Перший серед країн СНД та Східної Європи комплексний нормативний акт, спрямований на запобігання цьому соціально негативному явищу, був прийнятий у 2001 році в Україні Верховною Радою України і отримав назву Закон України «Про попередження насильства в сім'ї». Вищеназаний Закон визначає правові й організаційні основи попередження насильства в сім'ї, органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї [11].

На сьогодні побічно судити про масштаби проблеми в Україні можна за деякою статистикою Міністерства внутрішніх справ та Міністерства охорони здоров'я. Наприклад, було встановлено, що від 30 до 40 відсотків усіх телефонних дзвінків, що надходять до відділення міліції, пов'язані з домашнім насильством, у тому числі фізичним. Кількість громадян, на яких надходили скарги до правоохоронних органів за систематичний прояв насильства в сім'ї, постійно зростає. Від третини до половини всіх жінок, що перебували в травматологічних відділеннях лікарень, поступили туди в результаті побоїв, нанесених їм вдома. Такі жінки найчастіше звертаються за медичною допомогою у зв'язку зі струсом мозку, внутрішніми ушкодженнями й переломами кінцівок. Підраховано, що в Україні домашнє насильство є причиною

100 000 днів госпіталізації, 30 000 звернень до відділень травматології й 40 000 викликів лікаря [10].

В Україні рівень загальної злочинності поступається багатьом розвиненим країнам, однак рівень тяжких насильницьких злочинів набагато випередив західноєвропейські і північноамериканські країни наблизившись до латиноамериканського рівня. В Україні як для чоловіків, так і для жінок імовірність стати жертвою насильницького посягання з боку члена сім'ї дуже велика. Зокрема, серед усіх насильницьких злочинів приблизно 30-40% навмисних убивств вчинюється на сімейному ґрунті. Особливо часто відбувається вбивство одного з членів подружжя. Щорічне число жертв подружніх вбивств в Україні вимірюється тисячами [12].

Згідно з оцінками Світового Банку в індустріально розвинутих країнах у загальному показнику смертності жінок у віці від 15 до 44 років 19% припадає на звалтування та насильство в сім'ї. Це означає, що кожна п'ята жінка, яка помирає в цьому віці, помирає саме внаслідок травм і хвороб, що спричинені актами насильства (в тому числі від проявів насильства та агресивності з боку знайомих та членів родини). Члени неурядових організацій та співробітники міліції, яких опитала «Міжнародна амністія» (міжнародна правозахисна організація), вважають, що жертвами насильства в сім'ї є від 50 до 70% українських жінок. Соціологічні опитування Національної академії наук України свідчать: 68% жінок в нашій країні страждають від насильства в сім'ї, 20% з них зазнають насильство постійно.

Неможливо не визнати, що сьогодні повної та відбиваючої реальності статистики про масштаби та частоту випадків насильства в сім'ї не існує ні в країні, ні в окремих регіонах за досить зрозумілими причинами: зачиненість сім'ї як системи; взаємозв'язок жертв та насильників; відсутність доступу в сім'ю для соціальних працівників; недостатність інформації з медичних закладів та правоохоронних органів, що не дозволяє робити висновки про розміри даного явища. Одночасно існують фактори, які створюють перепони для звернення реальних чи потенційних жертв в міліцію. Це обґрунтована занепокоєність жертв, що злочинець не буде заарештований, недовіра до правової системи, небажання відкривати свою таємницю суспільству та багато іншого. Таким чином, можна стверджувати, що насильство в сім'ї характеризується високим ступенем латентності.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» визначає чотири форми сімейного насильства – фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство, найбільш поширеними з яких є фізичне та психологічне насильство, на які разом припадає близько 95% випадків.

Серед загальної статистики вчинення насильства в сім'ї переважає фізичне насильство над жінками з боку чоловіків або співмешканців – 55%, наступну сходинку займає фізичне насильство над дітьми – 14%, психологічне насильство над дітьми – 12%, психологічне насильство над жінками з боку чоловіків – 10%. Має місце також насильство над чоловіками з боку жінок – 9% [11].

Також наявні непоодинокі випадки вчинення насильства стосовно літніх людей. В Україні дослідження, проведене благодійною організацією «Турбота про літніх в Україні» серед осіб віком 55–97 років, зафіксувало наявність явища ейджизму (дискримінації за віком) й в українській родині. Від 17,9% респондентів (у Миколаївській

області) до 72,4% (в АР Крим) повідомили про те, що їм відомі випадки жорстокого ставлення до людини похилого віку в родині. Водночас від 10,1% респондента (Сумська область) до 49,2% (Хмельницька область) зазнавали зневажливого ставлення до себе з боку рідних [12].

Об'єктом насильства в сім'ї можуть бути різні члени сім'ї. Виходячи з цього, виділяють наступні типи насильства в сім'ї: насильство у відносинах подружжя або осіб, які мають чи мали регулярні інтимні стосунки; насильство з боку батьків щодо неповнолітніх дітей; насильство з боку дорослих дітей щодо батьків; насильницькі стосунки між дітьми в одній сім'ї; насильство між іншими членами сім'ї.

Держава виконує свої зобов'язання щодо захисту від насильства в сім'ї із дотриманням гарантованого Конституцією України права на особисте життя, принципу невтручання держави у сімейне життя особи. Тому заходи з попередження насильства у сім'ї розпочинають за заявою жертви насильства про допомогу або за умови висловленого нею бажання. Отже, втручання держави у сімейне життя відбувається виключно за ініціативою та бажанням особи, яка потребує допомоги та захисту з боку держави. Лише у випадку отримання інформації про насильство в сім'ї стосовно дитини чи недієздатного члена втручання держави виконується без згоди таких осіб.

Таким чином, держава приймає під свій захист осіб, рівень фізичного чи психічного розвитку яких не дозволяє повною мірою усвідомлювати небезпеку, що їм загрожує [12].

Держава повинна ефективно реагувати на випадки насильства в сім'ї та забезпечувати повну реабілітацію тих, хто пережив це насильство. Однак з цього задача держави не починається та цим вона не обмежується. На нашу думку, головна задача сьогодні – це не ліквідація наслідків насильства, а попередження насильства в сім'ї. Необхідними заходами з попередження насильства в сім'ї, насамперед, повинні бути популяризація Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», стимулювання як громадськості, так і органів влади та місцевого самоврядування до його більш широкого застосування, і, зрештою, підвищення рівня ознайомленості громадян з їх природними і охоронюваними законом правами.

Одними із напрямків вирішення зазначених питань, на наш погляд, є: сприяння діяльності жіночих неурядових організацій; регулярне опублікування офіційної статистики насильства в сім'ї; розроблення методичних рекомендацій з наведеним невичерпним переліком дій, що можуть відноситись до того чи іншого виду насильства в сім'ї, та із зазначенням індикаторів, які можуть свідчити, що по відношенню до особи було скоєно той чи інший вид насильства в сім'ї; сприяння суспільному усвідомленню серйозності проблеми за допомогою рекламної кампанії в пресі, телевізійних програм та фільмів на тему попередження насильства в сім'ї; корекція сімейного виховання, насамперед заборона фізичного покарання дитини, підвищення педагогічної культури батьків; створення науково-практичного коментарю до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», в якому необхідно більш чітко визначити коло осіб, на яких розповсюджується дія закону [13], необхідно розробити Державну програму щодо попередження насильства в сім'ї з відповідним ресурсним забезпеченням, оскільки, незважаючи на існування Закону «Про попередження насильства в сім'ї», результати моніторингу свідчать про повну відсутність програм

первинної профілактики такого негативного явища, як «насильство». Існуюча мережа закладів працює переважно з наслідками насильства в сім'ї, тоді як є нагальна потреба створити мережу установ із запобігання випадків насильству в соціальному оточенні громадян загалом та в сім'ї зокрема; розробити пакет підзаконних актів, потрібних для реалізації Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», узгодити понятійний та категоріальний апарат та відпрацювати механізм вилучення з сім'ї кривдника; розробити уніфіковані нормативно-правові акти для регулювання питань ювенальної юстиції, а також судів, які б розглядали не лише кримінальні справи стосовно неповнолітніх, й цивільні, пов'язані з особистими, житловими і майновими правами дітей; врегулювати низку проблемних юридичних питань, зокрема про надання спеціальних повноважень соціальним працівникам, у разі коли виникає потреба оперативного втручання в кризову сімейну ситуацію або коли було скоєно насильство стосовно дітей чи інших членів родини; рекомендувати відповідним державним органам запровадити систему підвищення кваліфікації та цільової перепідготовки спеціалістів, які надають допомогу потерпілим від насильства в сім'ї; розширити методичну підтримку закладів, які надають послуги потерпілим особам, впроваджуючи ефективні наукові методики кризового сімейного консультування та сімейної терапії; розробити, затвердити та впровадити державні стандарти надання соціальних послуг потерпілим від насильства в сім'ї; створити національну координаційну раду з метою об'єднання та посилення міжгалузевої та багаторівневої співпраці профільних організацій і державних установ з питань протидії насильства в Україні, а також громадських організацій; розширити мережу закладів для потерпілих шляхом створення нових притулків і кризових центрів не тільки для жінок, але й дітей та людей похилого віку, а також центрів соціальної допомоги родинам, сімейних психологічних консультацій при ЦСССДМ або при службах у справах дітей тощо; ефективніше використовувати потенціал соціальної реклами для виховання толерантної особистості, що є нагальною потребою в умовах всесвітньої глобалізації, для стимулювання громадського осуду різного типу насильства у сімейних стосунках та сімейному вихованні [12].

Висновки. Отже, аналіз діючого законодавства дозволив зробити висновок про те, що чинна нормативно-правова база України щодо попередження насильства в сім'ї потребує вдосконалення. Разом з тим слід зазначити, що правове забезпечення попередження насильства в сім'ї та надання допомоги його жертвам, дійсно, є важливим, проте далеко не єдиним елементом в системі заходів, необхідних для ліквідації насильства в сім'ї. Для успішної реалізації програм з попередження насильства в сім'ї, крім вдосконалення законодавства по попередженню насильства в сім'ї, необхідною є ефективна взаємодія всіх органів та установ, які уповноважені здійснювати попередження цього соціально-негативного явища.

Список літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
2. Конвенція про права дитини : Міжнародний документ від 20.11.1989 // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 30. – Ст. 142.
3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 21. – Ст. 135.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. – К. : Атіка, 2000. – 176 с.
5. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III // Відомості Верховної Ради. – 2002. – №10. – Ст. 70.
6. Про охорону дитинства : Закону України 26.04.2001 № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
7. Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 № 616 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616-2003-%D0%BF>.
8. Ноур А. М. Насильство в сім'ї в Україні: стан проблеми, пошук шляхів розв'язання / А. М. Ноур // Український соціум. – 2004. – № 3 (5). – С. 70-76.
9. Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї. 2001-2012 роки / [кол. авт. : Бандурка О. М., Бондаренко О. Ф., Брижик В. О. та ін.] ; заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко ; вступ. слово О. О. Зарубінського. – Х. : Видавництво «Права людини», 2011. – 240 с.
10. Коломоєць О. Д. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми : дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / О. Д. Коломоєць ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2010. – 223 с.
11. Бердан Н. В. Узагальнення практики розгляду судами справ про адміністративні правопорушення щодо вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або не проходження корекційної програми: заступник голови Калуського міськрайонного суду / Н. В. Бердан. – К., 2011. – 8 с.
12. Романова Н. Ф., Семігіна Т. В., Левченко В. М. Вивчення вітчизняної практики надання послуг потерпілим від насильства в сім'ї / Романова Н. Ф., Семігіна Т. В., Левченко В. М. // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – № 4. – 2008. – С. 70-84.
13. Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї : дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / О.В. Ковальова ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2008.

Стрельченко О. Г., Сущенко А. О. Административно-правовое противодействие насилию в семье как социальная проблема в Украине / О. Г. Стрельченко, А. О. Сущенко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 138-144.

В статье определена сущность, содержание и особенности административно-правового противодействия насилию в семье как социальной проблеме в Украине, и на этой основе были разработаны необходимые предложения по совершенствованию действующего законодательства Украины и определению состояния, закономерностей и тенденций правового и организационного обеспечения защиты личности от насилия в семье на основе анализа научных разработок, обобщения правоприменительной практики, отечественного и зарубежного опыта. Изложены результаты социологических исследований и статистические данные общественных объединений, свидетельствующие об остроте проблемы насилия в семье.

Ключевые слова: насилие, семья, насилие в семье, противодействие насилию, административно-правовое противодействие, предупреждение, социальная проблема, сущность, содержание, особенности.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL DOMESTIC VIOLENCE AS A SOCIAL PROBLEM IN UKRAINE

Strelchenko O. G.

National Academy of Internal Affairs, Ukraine

Sushchenko A. O.

NNIZDN National Academy of Internal Affairs, Ukraine

The article defined the nature, content and features of the administrative and legal domestic violence as a social problem in Ukraine and on this basis developed the necessary proposals to improve the current legislation of Ukraine and determine condition, patterns and trends of the legal and organizational support for the protection of persons from domestic violence based on an analysis of scientific developments, summarizing legal practice,

national and international experience. The results of sociological research and statistics associations, which indicate the seriousness of the problem of domestic violence.

The level of any state and society is measured by the criterion of ensuring human rights and freedoms, their practical implementation. That is why today the special attention of public authorities and institutions, NGOs, society aimed at preventing and combating human rights violations in all forms. There can be no exception this aspect as domestic violence, because according to the Constitution of Ukraine everyone has the right to free development of his personality and has duties to the community in which the free and comprehensive development of his personality.

The purpose of the study is that based on the theoretical principles of international experience, the current legislation of Ukraine and its practical implementation to determine the nature, content and features of the issue of domestic violence as a social problem in Ukraine , and on this basis to develop the necessary proposals for improving the current legislation of Ukraine, development of scientifically based proposals on the state laws and trends of the legal and organizational support for the protection of persons from domestic violence based on an analysis of scientific developments, summarizing legal practice , national and international experience .

Key words: violence, family, domestic violence, counter- violence, administrative and legal opposition, prevention, social problem, the nature, content and features.